

ΠΛΑΤΩΝΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ (του Βασίλη Κάλφα)

✘ Η «διαλεκτική» επινοείται από τον Πλάτωνα για να περιγράψει την ορθή μέθοδο στη φιλοσοφία. Παρά τις διαφορετικές χρήσεις του όρου στα πλατωνικά κείμενα, η διαλεκτική διατηρεί πάντοτε τη σχέση της με σύλληψη της φιλοσοφίας ως διαλόγου ενός γνώστη και ενός μανθάνοντος.

Η λέξη «διαλεκτική»

Η «διαλεκτική» είναι ένας όρος που εισάγεται στη φιλοσοφία από τον Πλάτωνα. Η «διαλεκτική», ως υποστασιοποιημένο ουσιαστικό, προέρχεται από το θηλυκό του επιθέτου «διαλεκτικός», που κι αυτό δεν μαρτυρείται πριν τον Πλάτωνα. Πιο δύσκολα προσδιορίζεται η απαρχή της χρήσης των λέξεων «διάλεκτος», «διάλογος», που δεν αποκλείεται να είναι κι αυτές πλατωνικές. Αντιθέτως η μήτρα όλων αυτών των νέων λέξεων, το ρήμα «διαλέγομαι», με τη σημασία του συζητώ με κάποιον άλλο, είναι πολύ παλιά.

Προπλατωνική διαλεκτική

Το 2ο μισό του 5ου αιώνα, η εποχή των [Σοφιστών](#) και του [Σωκράτη](#), είναι το κρίσιμο χρονικό διάστημα για την καθιέρωση μιας νέας μορφής προσέγγισης των φιλοσοφικών προβλημάτων μέσω ερωτήσεων και απαντήσεων. Ο δογματικός τρόπος έκθεσης των φιλοσοφικών θέσεων, που χαρακτηρίζει την προσωκρατική περίοδο, βαθμιαία εγκαταλείπεται υπέρ της διαλεκτικής ανάπτυξης των προβλημάτων – εξέλιξη που χωρίς αμφιβολία συνδέεται με την έμφαση στις τεχνικές της πειθούς που απαιτεί η συμμετοχή στους αθηναϊκούς δημοκρατικούς θεσμούς. Ο Πλάτων στα πρώτα του κείμενα προσπαθεί εναγωνίως να διαφοροποιήσει τον σωκρατικό τρόπο του διαλέγεσθαι από τη σοφιστική πρακτική της ρητορικής, γεγονός που δείχνει ότι η διαφοροποίηση αυτή δεν είναι προφανής στα μάτια των συγχρόνων του. Αψευδής μάρτυρας γι' αυτό είναι ο [Αριστοφάνης](#) ο οποίος, παρουσιάζοντας στις *Νεφέλες* τον Σωκράτη ως σοφιστή, μας δίνει

μια ζωντανή εικόνα για τη νέα μέθοδο της φιλοσοφίας, που στηρίζεται στην εξαντλητική συζήτηση, στην αναζήτηση ορισμών, στην αποθέωση της γλώσσας, στην αναγνώριση της σημασίας της πειθούς, στην κριτική των καθιερωμένων αξιών.

Ο Αριστοτέλης λέγεται ότι θεωρούσε τον Ζήνωνα ως ιδρυτή της διαλεκτικής, εννοώντας μάλλον την εισαγωγή μιας μεθόδου εξέτασης των φιλοσοφικών προβλημάτων μέσω της προβολής και της ανασκευής επιχειρημάτων. Άρα, εκτός από τη σωκρατική και τη σοφιστική στροφή, στην καθιέρωση της διαλεκτικής μεθόδου κάποιον ρόλο θα πρέπει να έπαιξε και ο παραγωγικός τρόπος σκέψης που εισηγείται ο [Παρμενίδης](#) και συνεχίζουν ο Ζήνων, ο Μέλισσος και ο Γοργίας. Είναι ακόμη σημαντικό ότι η ανταλλαγή λόγων χαρακτηρίζει τη δομή τη αθηναϊκής κωμωδίας και τραγωδίας, ενώ διαλόγους παρεμβάλλουν στην αφήγησή τους ο Ηρόδοτος και ο [Θουκυδίδης](#) όταν πρόκειται να θίξουν σημαντικά ηθικά ζητήματα.

Οι χρήσεις της διαλεκτικής στους πλατωνικούς διαλόγους

Η κυρίαρχη αντιμετώπιση είναι ότι έχουμε τρεις μορφές διαλεκτικής στο έργο του Πλάτωνα, αντίστοιχες με τις τρεις φάσεις της πλατωνικής φιλοσοφίας.

1η φάση: Το σωκρατικό «διαλέγεσθαι», αφού η λέξη «διαλεκτική» δεν απαντάται στους πρώιμους διαλόγους, ορίζεται σε αντιπαράθεση με τη σοφιστική ρητορική ή εριστική. Σε αντίθεση με τον αμοραλισμό των σοφιστών που χρησιμοποιούν ποικίλες ρητορικές στρατηγικές (επιδεικτικούς λόγους, αντιλογία, ποιητικές μεταφορές) για να μεγιστοποιήσουν την πειθώ των λόγων τους, ο Σωκράτης καθιερώνει μια μέθοδο συζήτησης των ηθικών προβλημάτων που στηρίζεται στην αναζήτηση καθολικών ορισμών, στις ερωτήσεις και τις σύντομες ειλικρινείς απαντήσεις (ή δυνατόν με ένα ναι ή ένα όχι) και στον λεγόμενο «έλεγχο», την αναίρεση μιας θέσης του συνομιλητή του επί τη βάσει αντιφατικών παραδοχών που ο ίδιος ο συνομιλητής αποδέχεται.

2η φάση: Η σωκρατική αρνητική διαλεκτική εγκαταλείπεται στους

μέσους διαλόγους, αρχής γενομένης από τον [Μένωνα](#), υπέρ μιας συναινετικής διαδικασίας διαλογικής έκθεσης των φιλοσοφικών προβλημάτων και θέσεων . Το αποκορύφωμα αυτού του μετασχηματισμού βρίσκεται στα κεντρικά βιβλία της [Πολιτείας](#), όπου πλέον η διαλεκτική υποστασιοποιείται και ταυτίζεται με τη φιλοσοφία, δηλαδή τη σύλληψη των [Ιδεών](#). Η διαλεκτική είναι μια πορεία ανάβασης που επιτελείται μόνο με τη νόηση και εντός του χώρου των Ιδεών, συνθέτει (συνοψίζει) τις μαθηματικές επιστήμες και ολοκληρώνεται με την κατανόηση του ενοποιητικού ρόλου της [υπερβατικής Ιδέας](#) του Αγαθού .

3η φάση: Στους ύστερους διαλόγους, αρχικά στον [Φαίδρος](#), και στη συνέχεια στον [Σοφιστή](#), τον [Πολιτικό](#) και τον [Φίληβο](#), η διαλεκτική ταυτίζεται με την μέθοδο της «[συναγωγής και της διαίρεσης](#)», μια προσπάθεια δηλαδή να χαραχθεί ένας χάρτης των αμοιβαίων σχέσεων των Ιδεών .

Η εικόνα αυτή, χωρίς να είναι λανθασμένη, είναι υπερβολικά σχηματική και άκαμπτη. Όπως συμβαίνει συνήθως με το εξελικτικό μοντέλο, η διάκριση των τριών φάσεων υποτιμά στοιχεία συνέχειας στο έργο του Πλάτωνα. Πολλά από τα στοιχεία που συνθέτουν το «διαλέγεσθαι» στους πρώιμους σωκρατικούς διαλόγους διατηρούνται ενεργά σε όλη την έκταση του πλατωνικού έργου.

Ενοποιητικά στοιχεία της πλατωνικής διαλεκτικής

Ο Πλάτων συνεχίζει να αναφέρεται στη διαλεκτική ως σημαντικό στοιχείο της φιλοσοφίας του, παρά το γεγονός ότι ο τρόπος άσκησης της φιλοσοφίας [διαφοροποιείται αισθητά στους διαλόγους του](#). Αυτό σημαίνει ότι το «διαλέγεσθαι» αποτελεί συστατικό στοιχείο της πλατωνικής σύλληψης της φιλοσοφίας σε όλη την έκτασή της. Ο διάλογος όμως ήταν κοινό χαρακτηριστικό όλων των φιλοσοφικών ρευμάτων στα τέλη του 5ου αιώνα. Έτσι, παρά τις επίμονες προσπάθειες του Πλάτωνα, στους πρώιμους διαλόγους δεν γίνεται σαφές πού διαφοροποιείται η μέθοδος του Σωκράτη από τη μέθοδο των [Σοφιστών](#) . Η «αντιλογική», η ανταλλαγή δηλαδή φιλοσοφικών επιχειρημάτων μέσω ερωταπαντήσεων, αλλά και ο «έλεγχος» μοιάζουν να είναι κοινή κληρονομιά της εποχής.

Άλλωστε και ο Σωκράτης κατά καιρούς μακρολογεί ή προσφεύγει στη μυθολογική ποιητική παράδοση. Αν υπάρχει κάτι που διαφοροποιεί την σωκρατική – πλατωνική προσέγγιση είναι η επισήμανση ότι η ανταλλαγή επιχειρημάτων δεν αποσκοπεί μόνο στη διαλεκτική νίκη, αλλά στο «λόγω διδόναι και δέξασθαι», στο να δικαιολογηθεί δηλαδή μέσω του λόγου ο τρόπος ζωής και η στάση του φιλοσόφου απέναντι στα σημαντικά προβλήματα, η ουσιαστική καλλιέργεια της ψυχής του.

«Δεν μου φαίνεται να γνωρίζεις ότι όποιος πλησιάζει και βρίσκεται πολύ κοντά στον Σωκράτη διαλεγόμενος, είναι αναγκασμένος να μην σταματήσει να οδηγείται μέσω του λόγου πριν φθάσει στο να δώσει λόγο για τον εαυτό του, με ποιον τρόπο ζει και με ποιον τρόπο έζησε τον παρελθόντα βίο του» (Λάχης 187e). «Πρέπει να μιμηθούμε αυτούς τους ανθρώπους, που έρχονται σε επαφή ο ένας με τον άλλον με τον ίδιο τους τον εαυτό, και ανταλλάσσουν λόγους προσβλέποντας στην αλήθεια και θέλοντας να έχουν την εμπειρία ο ένας του άλλου» (Πρωταγόρας 348a).

Η διαλεκτική γίνεται βαθμιαία επικοινωνία ψυχών. Στους μέσους διαλόγους θα παραμεριστεί κάθε μορφή επιθετικής ανασκευής των θέσεων του αντιπάλου (κάθε «εριστική», «αντιλογική» ή «έλεγχος»), και ο φιλοσοφικός διάλογος θα διεξαχθεί με την πραότητα που απαιτούν οι φίλοι όταν αναζητούν από κοινού την αλήθεια. Στην [Πολιτεία](#) το φάντασμα του αντιπάλου σοφιστή έχει πλέον οριστικά απομακρυνθεί. Η διαλεκτική εισάγεται σε αντιπαράθεση με το γνωστικό βήμα που προηγείται, δηλαδή τις μαθηματικές επιστήμες, και είναι το τελευταίο γνωστικό στάδιο σε μια πορεία αύξουσας απομάκρυνσης από τις αισθήσεις – μια κίνηση του ίδιου του λόγου. Μια πορεία ανάβασης από Ιδέες στην [ιδέα του Αγαθού](#) και εκ νέου κατάβαση σε Ιδέες, αφού κατανοηθεί η ενοποιητική διάσταση και η οντολογική προτεραιότητα του Αγαθού. Είναι μια διαδικασία που εξευμενίζει την ψυχή «έλκοντάς την από τον βόρβορο» των επιθυμιών (533d). Και είναι «συνοπτική» (537c), μπορεί δηλαδή να συνθέσει όλη τη γνωστική πορεία που έχει προηγηθεί.

«Εννοώ αυτό [το τμήμα του νοητού] που ο λόγος αγγίζει μέσω της δύναμης του διαλέγεσθαι χρησιμοποιώντας τις υποθέσεις όχι ως αρχές αλλά ως πραγματικές υπο-θέσεις, κάτι σαν πάτημα και αφετηρία για να φθάσει μέχρι το ανυπόθετο, την πρώτη αρχή του παντός, να την αδράξει, και ύστερα πάλι, στηριζόμενος σε όσα στηρίζονται σε αυτήν, να ολοκληρώσει την κατάβαση χωρίς να κάνει χρήση κανενός απολύτως αισθητού, αλλά μόνο με τις Ιδέες να περνά από Ιδέες και να καταλήγει τελικά σε Ιδέες» (Πολιτεία 511bc)

Στους ύστερους διαλόγους όλα τα βασικά χαρακτηριστικά της πλατωνικής διαλεκτικής διατηρούνται. Καθώς όλοι οι διάλογοι αυτής της περιόδου είναι άμεσοι, ο Πλάτων δεν έχει τη δυνατότητα να παρεμβάλει παρατηρήσεις μέσω του αφηγητή. Τα μεθοδολογικά στοιχεία προβάλλονται πλέον στον αναγνώστη από το ίδιο το είδος του διαλόγου, που θυμίζει φιλοσοφικό σεμινάριο ή προσομοίωση μαθήματος, αφού διεξάγεται ανάμεσα σε δάσκαλο και μαθητή. Η διαλεκτική είναι μια από κοινού προσπάθεια χαρτογράφησης του χώρου των Ιδεών. Η μετάβαση από μια γενικότερη Ιδέα σε μια ειδικότερη ονομάζεται «διαίρεση» και η αντίστροφη πορεία «συναγωγή». Και ο διαλεκτικός είναι ακριβώς αυτός που μπορεί να συνάγει και να διαιρεί τις Ιδέες σύμφωνα με την πραγματική τους φύση.

«Πρέπει πρώτα λοιπόν κανείς να ξέρει την αλήθεια για οτιδήποτε λέει ή γράφει· πρέπει επίσης να αποκτήσει τη δυνατότητα να δίνει τον ουσιαστικό ορισμό κάθε πράγματος· και αφού το ορίσει, να μπορεί να το διαιρέσει σε είδη μέχρι να φθάσει σε αυτό που δεν διαιρείται περισσότερο. Πρέπει ακόμη πρώτα να μπορεί να διαγιγνώσκει τη φύση της ψυχής, να βρίσκει τη μορφή που ταιριάζει στη φύση κάθε ψυχής, και έτσι να εκφέρει και να διαμορφώνει τους λόγους του: στην περίπλοκη ψυχή να απευθύνει περίπλοκους και περίτεχνους λόγους και στην απλή ψυχή απλούς. Μόνο τότε θα μπορέσει να χρησιμοποιήσει με τέχνη το γένος των λόγων –με την τέχνη που αρμόζει στη φύση του– είτε για να διδάξει είτε για να πείσει, όπως αποκαλύφθηκε από όλα όσα προηγουμένως είπαμε» (Φαίδρος 277).

Συγγραφέας: Βασίλης Κάλφας

Βιβλιογραφία

- Dixsaut, M. *Metamorphoses de la dialectique dans les dialogues de Platon*. Παρίσι, 2001.
- Kerferd, G.B. *The Sophistic Movement*. Λονδίνο, 1981.
- Nehamas, A, *Virtues of Authenticity*. Princeton, 1999.
- Robinson, R. *Plato's Earlier Dialectic*. Οξφόρδη, 1953.

Πηγή: [Η εγκυκλοπαίδεια του Πλάτωνα | Ευρύ κοινό / Λύκειο, n1.xtek.gr](http://n1.xtek.gr)

Copyright © 2015 – 2017 Ιδρυμα Μείζονος Ελληνισμού

Φωτογραφία: Η αρχαία αγορά της Αθήνας Εικόνα από την εικονική «Περιήγηση στην Αρχαία Αγορά» που προβάλλεται στη «θόλο», το θέατρο Εικονικής Πραγματικότητας του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού.